

TISZTELETKÖR

Ács Pál – Székely Júlia:

A reneszánsz reneszánsza

Beszélgetések

Klaniczay Tiborról

és a reneszánszkutatásról

Bölcsészettudományi

Kutatóközpont Történettudományi

Intézet, 2021. (Magyar Történelmi

Emlékek, Interjúk, beszélgetések)

652 old., 3990 Ft

A KLANICZAY-JELENSÉGRŐL ÉS -ÖRÖKSÉGRŐL EGY KÜLÖNLEGES INTERJÚKÖTET KAPCSÁN

PÁLFFY GÉZA

2021 nyarán a Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézete kiadásában, a Molnár Antal vezette NKFIH-projekt (Kereszténység és iszlám. Keresztes háború és együttélés válaszáján a 16–17. században) keretében, Ács Pál és Székely Júlia egy különleges interjúkötetet adott közre *A reneszánsz reneszánsza. Beszélgetések Klaniczay Tiborról és a reneszánszkutatásról* címmel. A mű kapcsán érdemes elgondolkodni a kiváló irodalom- és művelődéstörténész, Klaniczay Tibor (1923–1992) tudományos és tudománypolitikai szerepéről, napjainkig ható jelentőségéről, másként szólva a Klaniczay-jelenségről és -örökségről. Teljességgel egyetérthetünk ugyanis a könyv főszerzőjének – a nemrég elhunyt jeles történésztől, Péter Katalintól (1937–2020) származó – utolsó szavaival: „Klaniczay – az egy jelenség volt.” (575. old.)

Az alábbiakban az interjúkötet rövid, számokban való bemutatását követően három fő kérdéskör segítségével ismertetem a kiadvány jelentőségét. Elsőként a Klaniczay-jelenséggel, ennek a különleges világnak a számomra legfontosabb elemeivel és rokonszenvesebb értékeivel foglalkozom. Másodsorra azt vizsgálom: miért értékes ez a különleges kötet? Végül néhány általános tanulság levonásával Klaniczay Tibor örökségét kísérlem meg mérlegre tenni.

Mindezt – nem tagadom – szubjektív módon teszem, hiszen több szempontból is elfogult vagyok a kiadvánnyal szemben, amely az *oral history* speciális műfajából adódóan önmagában is szubjektív vállalkozás. Egyrészt nem ismertem ugyan szemé-

lyesen Klaniczay Tibort, mégis mind látásmódja, mind törekvései, mind öröksége nagyon közel állnak hozzám, miként a mű sok szereplője is. Másrészt túl jól ismerem a kötet szerkesztőit, e fontos vállalkozás motorjait, hiszen régóta szoros szakmai és baráti kapcsolatban vagyunk, ami elsősorban a Régi Magyar Költők Tárának, azaz Klaniczay egyik nagy vállalkozásának köszönhető. Harmadrészt elfogult vagyok Klaniczay világvilágával és szemléletével, sőt magával a Reneszánsz–Barokk Kutatócsoporttal (röviden Rebakucs) is, amelynek az elmúlt negyedszázadban számos előadásán és konferenciáján vehettem részt. Végül, ha nem ismertem is személyesen Klaniczayt, öröksége alapvetően megérintett már e kötet megjelenését jóval megelőzően is. Csak néhány példát említve: a könyvből derült ki számomra, hogy Klaniczay Tibor egyik legjobb barátja és évfolyamtársa egykori nagyon kedves kollégám, Heckenast Gusztáv történész (1922–1999) volt. A könyv számos történész főszereplője pedig mesterem, tanárom és kollégám volt az elmúlt harminc esztendőben, miközben kezdő kutatóként részt vehettem az Irodalomtudományi Intézet Dudith András-féle nagy levélkiadásában. Legvégül igazi, örömteli meglepetésként ért, hogy a *Főlszántom a császár udvarát* egyik „közös” kedvenc dalunk a nagy Mesterrel...

EGY INTERJÚKÖTET SZÁMOKBAN

– A kötet 652 oldal, bő 30 oldalnyi gazdag képanyaggal, amely esti olvasmánynak túl vastok

ugyan, ám nagyon izgalmas szellemi „kalandtúra”. A közel 90 fekete-fehér fénykép pedig valódi leletmentés a jövőnek, s persze emlékezés arra, hogy milyen fiatal, sőt olykor bohém volt annak idején a kiadvány számos szereplője...

- 575 oldalon másfél év alatt (2019 és 2021 között) készült 37 mélyinterjú tartalmaz a kiadvány, főként a mai 60–90 éves generáció tagjaitól. Valójában az 1960–1980-as évek magyar bölcsészettudományának és művelődéstörténetének egykori főszereplői emlékeznek kollektívan a késő Kádár-kor reneszánsz és barokk irodalom- és művelődéstörténeti kutatásaira. (Noha egy ilyen seregszemle sohasem lehet teljes, az említett fényképeken gyakran felbukkanó Szabó Andrással készült interjú mégis hiányzik az olvasónak.) A könyv alcíme, *Beszélgetések Klaniczay Tiborról és a reneszánszkutatásról* viszont kicsit csalóka, hiszen a „múlt nagy korszakain” oly sokat gondolkozó Klaniczay biztosan hozzátenné, hogy a régi magyar irodalom és kultúra vizsgálatába a barokk kutatása is mindenképpen beletartozik, miként erre egyébként a szerkesztők előszavának legvége is utal (23. old.). Persze Rebakucsot nyilván nem lehetett a kötet címébe írni, az túl merész és furcsa lett volna a témában járatlan átlagolvasónak.
- A kötet 1 „családi” (Klaniczay Gábor), 9 belső, azaz közvetlen munkatárstól, 6 szegedi kollégától származó, 8 úgymond „sugaras”, 5 nemzetközi kollégával felvett és 8 „érintő körös” interjú tartalmaz. Rögtön érdemes hozzátenni, hogy a 2 szerkesztő avatott kérdéseiben és alapos hozzászólásaiban további 2 rejtett interjú is szerepel. Így Klaniczay Tibort és világát közel 40 beszélgetésből ismerhetjük meg, amelyek gyakran nemcsak interjúk, hanem szinte életpályája-bemutatók. Sajnos többen (Péter Katalin, Jankovics József és Marosi Ernő) már nem lehetnek közöttünk.
- A főszöveget 40 oldalon különleges mellékletek, nevezetesen 1970–1992-ből az éves tavaszi nagykonferenciák és az őszi kiskonferenciák igen hasznos jegyzékei (579–586. old.), valamint név- és fogalomtár (587–606. old.) zárja. Az utóbbi elsősorban az érintett főszereplők Klaniczayhoz való kapcsolatára koncentrál.
- A kötetet egy ilyen vállalkozásnál nélkülözhetetlen személynévmutató (607–618. old.) zárja, amely mind az olvasónak, mind az utókor historiográfusainak kiemelkedő érték.
- A könyv a veszprémi OOK Press nyomda szép kivitelezésében látott napvilágot. Az igényes és elegáns kék védőborító alatt rejtőző külső borítón – a Történettudományi Intézet Magyar Történelmi Emlékek című sorozatának megfelelően

– felbukkanó három ikonkép azonban apró volta miatt nehezen kivehető, hogy valami kis kritikát is mondjak az alábbiakban következő rengeteg pozitívum előtt.

A KLANICZAY-JELENSÉG

A kötet apropóján a Klaniczay-jelenség négy fő területét és kiemelkedő értékét tárgyalom. 1. Egyfelől a *multi- és interdiszciplinaritást*, amelyet az interjúkban többek „tudományköziségként” vagy egyszerűen művelődéstörténetként emlegetnek. 2. Másfelől a *nemzetköziséget és európaiságot*, azaz Klaniczay modern *respublica litterariáját*, amely Rómától és Párizstól Varsóig és Wolfenbüttelig ért. 3. Harmadrészt az általa kiépített *hazai és országos kutatói és közösségi hálózatot*, amelyet akár társadalom- és diákközelségnek is nevezhetünk. 4. Végül pedig az interjúk alapján magát Klaniczayt, *a tudóst és közösségi embert* mutatom be röviden.

1. A *multi- és interdiszciplinaritás*, a kötet egyik vezérszava nem egyszerű lözung volt Klaniczay számára, hanem a valóság – ezt közvetítette mind idehaza, mind külföldön, ám önmagában erről tanúskodnak a kötet számos diszciplínából (irodalomtudomány, művelődéstörténet, történettudomány, művészettörténet, zenetudomány stb.) érkezett megszólalói is. Ez ma már szinte elvárás és „természetes”, miként az egyik interjúalany mondja (505. old.), például nagyobb projektekben, ténylegesen azonban napjainkban is ritka olyan elmélyült szinten, ahogyan ezt Klaniczay képzelte és művelte évtizedeken át. Azaz lehet és kell is más diszciplínáknak újat mondani, mégpedig szoros együttműködésben – Hunyadi Mátyás, Balassi Bálint és Zrínyi Miklós kora és munkássága, a reneszánsz és a barokk csak így kutatható, hiszen a különféle tudományágak egymásrataltsáiban vannak. „Tibor ezt sulykolta belénk” – vallja egyik közvetlen munkatársa és egykori barátja (74. old.). Pedig hol volt akkor még a Magyar Tudományos Akadémián, majd immár bő két esztendeje attól elszakítva a bölcsészettudományokat integráló Bölcsészettudományi Kutatóközpont... Vagy ahogy egy másik kolléga, napjaink egyik irodalmár akadémikusa kifejti: Klaniczay nemcsak irodalomtörténész, hanem igazi „kora újkoros kutató” volt (401. old.). Olyan, mindenre nyitott és mindent elolvasó tudós művelődéstörténész, aki „nagyon tájékozott volt”, és „nagyon összetetten látta a múltat” (562–563. old.).

Az interdiszciplinaritás sikeres megvalósítását számos dolog szolgálta. Egyfelől hazai és nemzetközi projektek, Janus Pannoniustól, Dudithon át Balassiig és Zrínyiig. E kutatások önmagukban is megkövetelték a multidiszciplináris szemléletet. Másfelől éves nagykonferenciák, mégpedig átfogó, tág és nyitott témákkal a művészettörténészek és történészek, néprajzosok, zenetudósok irányában. E tanácskozásokból a megszólalók szerint elsősorban az 1970. tavaszi

sárospataki manierizmus-, az 1977. májusi győri barokk-, az 1984. évi pápai udvari kultúra- és az 1986. tavaszi szigetvári hódoltsági művelődéstörténeti konferencia emelkedett ki. Sőt, e tanácskozások többek számára pályájukon sorsfordulókat jelentettek, az első ismeretségek voltak a Mesterrel, nagy vastapok és sikerek kíséretében. Másként szólva bevezetés volt számukra egy diszciplínákat átívelő tudományos világba – ahogy napjaink egyik ismert művészettörténész akadémikusa megfogalmazta: „figyelmet kapni egy másik tudományágban” (463. old.) nemcsak alapvető élmény, hanem különleges megszólítás is volt Klaniczay részéről. Vagy miként egy jeles oszmanista állítja: „ebben a régi világban nem működik, hogy: én történész vagyok, az irodalom nem érdekel, vagy irodalmár vagyok: és a történelem nem érdekel...” (533. old.). Végül sokak élményét és érzését összegzi egy zenekutató: a Rebakucs-konferenciákon jelen lenni „csodálatos dolog volt” (370. old.).

Klaniczay számára maguk a határterületek voltak a legizgalmasabbak. Elemzésük során vitákkal, hozzászólásokkal és találkozásokkal sokak számára adott impulzust, miközben nemcsak a történettudomány terén épített ki meghatározó kapcsolatokat (elegendő Benda Kálmánra, Jakó Zsigmondra, R. Várkonyi Ágnesre, Péter Katalinra, Szakály Ferencre vagy Bartha Gáborra gondolni), hanem szinte minden rokon tudományterületen igazi partnerekre lelt. Ám ennek a sokszínűségnek a szolgálatában állt az 1970-es évektől a nevezetes Főirány (azaz a *Kulturális és történelmi emlékeink feltárása, nyilvántartása és kiadása* című kutatási program, amely még történészek könyveit is támogatta), valamint a *Magyar Művelődéstörténeti Lexikon*, de részben még a Balassi Kiadó létrehozása is. Mindezek születésének és működésének kulisszatitkaiba is betekintést nyerhetünk az interjúkból. Végül az interdiszciplinaritás erősítését nagyszabású kiállítások is szolgálták. Ezek sorában több megszólaló (filológusok, irodalom- és művészettörténészek) egyértelműen az 1982. évi schallaburgi *Mátyás és a reneszánsz*-kiállítást tartják olyan vízvonalnak, amely mind a mai napig ható emlék, élmény és impulzus volt nemcsak számukra, hanem szakmájuk és magyar tudományosság szempontjából is.

2. A schallaburgi *Ausstellung* már átvezet a Klaniczay-jelenség másik döntően fontos területéhez, a nemzetköziséghez és európaisághoz. E két kifejezés Klaniczaynak ugyancsak vezérelve és kiemelkedő erénye volt. Ő a magyar kutatók európai keretbe történő beillesztésére, illetve egy európaizált magyar értelmiség kialakítására törekedett a szocializmus nagyjából elzárt világában is. A régi magyar irodalmat és kultúrát az európai szerves részének tekintette. Mindeközben az európai kultúra és a nemzeti érzület számára összeegyeztethető volt, miként ezt több visszaemlékezés is határozottan kiemeli. De jó lenne, ha ma is sokan így gondolnák... Modern kifejezésekkel élve tehát Klaniczay különle-

ges országimázs-építő és magyarkultúra-propagátor volt, mégpedig a legpozitívabb értelemben – Rómától és Párizstól a német kulcsváron, Wolfenbüttelen át Zágrábig és Varsóig. Mindeközben „csápjai” (főként Keserű Bálint és köre révén) Kolozsvárig, elsősorban Sinor Dénesnek köszönhetően Bloomingtonig, sőt Hanoiig, Pekingig és Torontóig is elértek. Ugyaneközben az évtizedekben a történettudomány területén csak Ránki György és részben Kosáry Domokos, valamint H. Balázs Éva rendelkezett kisebb mértékben hasonló nemzetközi kapcsolati hálóval.

A határokat átívelő kapcsolatok erősítésének ugyancsak megvoltak a kiváló eszközei. Elsősorban a nemzetközi konferenciák és ösztöndíjak, amelyekből oly sokat szervezett, illetve szerzett kollégáinak. Elegendő az olasz–magyar (1970 és 2013 között Rómában, Velencében és másutt) és a wolffenbütteli német–magyar kapcsolattörténeti tanácskozásokra gondolni. Ám egyik fő vágya és találmánya, a Nemzetközi Hungarológiai Társaság (1977-től) – amely az interjúalanyok nagy részének életében alapvető szerepet játszott –, valamint a velencei Cini Alapítvány, a római magyar tanszék, a ferrarai, nápolyi, firenzei, tours-i és párizsi kapcsolatok, a zágrábi Zrínyi-könyvtár-munkálatai (ahol eleinte majd kiutálták a magyarokat, de Klaniczay miatt mégsem teheték) mind-mind e célt szolgálták.

Ám aki alaposan elolvassa a kötetet, azt is megismerheti, miként erősíthette a nemzetközi kapcsolatokat a Centerba erős olasz gyomorkeserű, a jó magyar pálinka, a kolozsvári magyar kollégáknak vécékben átadott 5000 Ft-ok, vagy éppen kedves kollégánónk, Jakó Klára kölnie, avagy a hollandok Kolozsvárra küldött hatalmas sajtja. Mindezek összességében alapvető szerepet játszottak abban, hogy Klaniczay Tibor évtizedeken át „a magyar kultúra kiváló képviselője volt külföldön” (443. old.), aki nemcsak folyamatosan követte a nemzetközi trendeket, hanem neki köszönhető, hogy sok magyar bölcsész került be a nemzetközi tudományos kapcsolatrendszerbe. De jó volna, ha napjainkban e téren is sok utóda és követője lenne...

3. Jóllehet Klaniczay idehaza keveset tanított, mégis csaknem páratlan hazai és országos kutatói és közösségi hálózat kiépítésére volt képes. Úgy is fogalmazhatnánk, hogy a teljes Rebakucs az ő „famíliája” volt. E sikerben mindenekelőtt egyetemi „csápjai”, kiemelkedő iskolateremtő professzorok játszottak döntő szerepet – úgymint Szegeden Keserű Bálint és tanítványai, akiknek korábbi erdélyi kapcsolatait használta Klaniczay is, hiszen a Szegedi Egyetem az erdélyi örökség és szellemiség továbbvitelében napjainkig jeleskedik. A pesti Eötvös Loránd Tudományegyetemen ugyanezt a feladatot Kovács Sándor Iván (röviden KSI), Debrecenben pedig Bán Imre, majd Bitskey István, Pécsen utóbb Jankovits László vállalta magára. Így lett Klaniczay különleges *respublica litterariája* országos közösségi hálózat, az említett egyetemi professzorokkal szoros együttműködésben és kapcsolat-

tartásban, állás- és ösztöndíjszerzések, kiadványok és sorozatok révén. Sőt, nem kis részben ez biztosította az utánpótlást még az Irodalomtudományi Intézet számára is, miként ezt számos megszólaló pályája bizonyítja. A hálózat így lett országosan is igazán eredményes. A történészek között hasonló virtuális hálót Szakály Ferenc épített ki, miként az egyik beszélgetésből is részletesen kiderül, miközben komolyabb tanítványi iskolával R. Várkonyi Ágnes és H. Balázs Éva is rendelkezett. Ám az interjúk alapján Klaniczay kapcsolatrendszere szélesebbnek, egységesebbnek és átjárhatóbbnak tűnik.

E közösségi hálózat építését szintén több dolog szolgálta. Mindenekelőtt a nagy és átfogó témaválasztások, kiemelkedő nemzeti és nemzetközi témákkal: Janus Pannonius, Hunyadi Mátyás, Balassi, Zrínyi és társaik, amelyekből kutatási résztémák sokaknak jutottak és jutnak mind a mai napig. Ezek kapcsán ugyanakkor fontos vezérelve volt az alapkutatók támogatása, mégpedig hosszú távon, azaz nem a napjainkban oly divatos néhány esztendő, hanem sokéves termékekben – elegendő a *Régi Magyar Költők Tárára*, különféle levelezés- és forráskiadásokra, a könyvtörténet kutatására, vagy akár a kollégákból meghatározó publikációk „kípréslésére” gondolni. Ám a társadalom- és diákközélet erősítésében az említett éves konferenciáknak szintén meghatározó szerepük volt.

Az egyetemi utánpótlás kapcsán mindenképpen szólni szükséges Klaniczay két fő partneréről, Keserű Bálintról és Kovács Sándor Ivánról, akik nemcsak fő támogatói, hanem önálló egyéniségek is voltak. A szegedi és erdélyi kapcsolatrendszert és tudományos utánpótlást Klaniczay Keserű professzornak köszönhetette. A szegedi Keserű-iskolának önálló arculata alakult ki, de egyáltalán nem Klaniczay ellenében, hanem vele szoros munkamegosztásban és együttműködésben – mindenekelőtt az antitrinitárius, jezsuita, peregrinációs és könyvtörténeti kutatásoknak, az Adattár-sorozatnak, a Herepei-hagyaték ápolásának hála, hogy csak a legfontosabb eredményeket említjük. Klaniczayhoz hasonlóan ráadásul Keserűnek is különleges vonzása volt. Ebbe a világba – amelyben

a szegedi keddek, a Tisza-hídi és a kutyasétáltató beszélgetések, de legfőképpen a mindig nyitva álló professzori szobaajtó oly fontos szerepet játszottak – számos interjú nyújt elevenen betekintést.

A diákoknak „világhírt” ígérő KSI tanári kvalifikációs kapcsán mindennél beszédesebbek az egykori tanítványok (napjainkban már elismert professzorok és kutatók) visszaemlékező szavai: „egy tanár voltam foglalkozott velem” (172. old.), vagy „egy komoly egyetemi tanár konzultált velünk” (372. old.). Mindezek, valamint a Zrínyi-seminárium, -dolgozatok és -könyvtár munkálatai sokak számára olyan élményt jelentettek, amelyre – még a későbbi összeveszések ellenére is – döntően meghatározták számos interjúalany egész pályáját. Ám van olyan megszólaló, aki még feleségét is KSI munkahelyszerzésének köszönhetette.

A három vezető tudós professzor sikeres együttműködésének eredménye mind a mai napig páratlan hatású: a szerencsére napjainkban is működő Rebakucs tele van Klaniczay Tibor, Keserű Bálint és Kovács Sándor Iván tanítványaival, sőt mondhatnánk, tanítvány-unokákkal, déd- és ükunokákkal. Közel harminc évvel Klaniczay halála után ezt hatalmas öröm rögzíteni.

4. Végül az interjúk alapján meglevenedik előttünk Klaniczay Tibor, a tudós és

közösségi ember is. Nevezetesen egy olyan páratlan személyiség, akinek fő jellemzői a nyitottság, a megszállottság, a nagyvonalúság, a nagy keretekben gondolkodás, a közvetlenség, az el nem múlt érdeklődés, a szellemi vonzerő és a zseniális szervezőkészség. Sikerének és hatásának egyik kulcsa nyilvánvalóan különleges személyiségében rejlett, s ez jól bizonyítja, hogy nemcsak a történelem formálásában, de akár egy tudományág felvirágzásában is mennyire meghatározó lehet egy-egy kiemelkedő egyéniség. Az interjúk alapján talán nem túlzás kijelenteni, ez a valóban pótolhatatlan a Klaniczay-jelenségben. Ilyen személyiség talán csak néhány akad évszázadonként...

Klaniczay egyszerre volt nemzetközi szinten is kimagasló és minden iránt érdeklődő tudós, kiváló szervező és közvetlen egyéniség. Miként a visszaemlékezők állítják: „nagy tudós volt, nyelveket beszélt,

a személyisége kimagaslott”, aki „világhírű és világszintű valaki” volt (429. old.). „Abszolút tájékozott volt a világban”, és „hihetetlenül szívta magába az európai kultúrtörténeti, eszmetörténeti tendenciákat” még a Kádár-kor elzártságában is (481. old.). Emellett nagy rendszerező és kontextusba helyező elme volt, sokak által várt konferencia-záróértékelésekkel, valamint mély és elegáns előadásokkal. Sőt „mindenhez hozzászólt, mindenben rögtön meglátta

Rebakucs-Eötvös kollégium, 1987.

a lényegét” (535. old.), de mindezt nem magamutogatásként tette, hanem azért, mert „minden izgatta, ami újdonság” (248. old.) – emiatt még éjszakai telefonoktól sem riadt vissza. Mindezeknek köszönhetően „pontosan tudta, hogy ki mit csinál” (562. old.). Így sok megszólaló számára örök élmény maradt az első találkozás vele, akár nagy konferenciákon, akár egy mátrafüredi pingpongozás alkalmával.

Mindezekon túl Klaniczay, a „kiváló szervező egyéniség” (407. old.) ráadásul „munkában ő volt az első” (108. old.). Olyan „gőré” (136. old.), aki „a kapcsolatait nem tartotta fenn saját magának” (141. old.), hanem „önmagát alárendelte annak, hogy a többiek jól érezzék magukat” (308. old.). Emellett mások tanítványait is protezsálta, és azt vallotta, hogy a kezdőt a legjobbal kell összehozni. Ebben is mennyire igaza volt, s de jó lenne, ha e téren is sokan követni tudnánk...

Végül emberként is „kifogástalan úriemberként” (443. old.) viselkedett, akivel „baráti kapcsolatot lehetett kialakítani” (402. old.). „Kedves, közvetlen, egy csepp lekezelés nélkül” (507. old.), aki rögtön tegeződött – miként ezt többen kiemelik. Mindeközben sokszor nem elvtársnőnek, hanem úrhölgynek titulálta kolléganőit, s gyakran próbált védőernyőt nyújtani kirúgott szerzeteseknek és mellőzött kollégáknak. A különféle generációkból származók véleményét jól összefoglaló hadtörténész: Klaniczay úgy viselkedett,

„mintha egyenrangú kutatótársak lettünk volna” (377. old.), sőt még a másképpen gondolkodókat is tudta respektálni. S noha nyilván neki is megvoltak a hibái, szakmai és emberi tévedései, ám összességében kevesen voltak, akik nem szerették. E „fantasztikus embernek” (453. old.) „kisugárzása volt” (151., 370. old.), így évtizedeken át páratlan légkört tudott teremteni a Ménesi úton.

A KIADVÁNY ÉRTÉKEI

Ha csak a fentiekben számba vett követendő tudományos és emberi értékrendet közvetítené az interjúkötet, már akkor is igazi kincs lenne. Ennél azonban még többet kínál az olvasónak. Elsősorban egy fantasztikus historiográfiai időutazást a Kádár-kor bölcsészettudományának világába, nevezetesen annak köszönhetően, hogy a szerkesztők az *oral history* beszélgetéssorozatot, közel harminc esztendővel Klaniczay halála után, még épp időben készítették el. Külön érdemük, hogy ezt nagyjából egységes kérdésrendszer alapján, reflektáló és élő kérdésekkel, kommentekkel tették – ez alól alig néhány visszaemlékezés kivétel. Így a kiadvány a reneszánsz és barokk korszak kutatói mellett még XX. százados történészek számára is fontos leletmentés. Olyan izgalmas szakmai és emberi történetek – anekdotákkal és kulisszatitkokkal tarkított – sorozatai tárulnak az interjúkban elénk, amelyek a hivatalos dokumentumokból ritkán rekonstruálhatók. Azaz nehezen megismerhető személyes motivációk, kapcsolatok és konfliktusok elevenednek meg a kötet lapjain, sőt intézeti, utcai, buszmegállói vagy akár kocsmái beszélgetések és ezzel kapcsolatos fontos tudományos döntések hátterébe is betekintést nyerhetünk. Noha a visszaemlékezők egy-egy eseményt vagy döntést néha másként látnak és értékelnek, a szerkesztők nagyon okosan ezekről nem kívántak véleményt mondani vagy ítéletet alkotni. Ez majd a jövőbeli tudománytörténeti kutatások feladata lesz.

A fentiekben elhangzott sok pozitív jelző ellenére kifejezetten szimpatikus, hogy a kötet összességében nem mitizálja Klaniczayt és professzortársait. Mindannyian erényeikkel és hibáikkal együtt jelennek meg előttünk, sőt egykori bírálóik és vitapartnereik is megszólalnak. Ennek köszönhetően még tudományos és tudománypolitikai háttérküzdelmekbe is beleláthatunk, talán egyedül a főszereplő pártkapcsolatairól terén lehet az olvasónak némi hiányérzete, ami természetesen más források alapján tárható fel és elemezhető majd alaposabban. A reneszánsz- és barokk-kutatás úgymond „főkapitányai” mellett „végvári katonáiról” és mindennapi hőseiről” is izgalmas képet kapunk. A magyar irodalomtörténet-írás tehát egy speciális Rebakucs-tárházzal gazdagodott interjúkban és nevekben, sőt a kötet végén gondosan összeszedett fényképekben.

Végül azt is örömmel állapíthatja meg az olvasó, hogy az egész kötet nagyon igényesen szerkesztett,

amit azonban a két gyakorlott szerkesztő-összeállító, Ács Pál és Székely Júlia esetében szinte evidenciának is tarthatunk. A szép tördelés a Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézete tudományos információs osztályából Zsigmondné Balázs Ildikó munkája. Mivel pedig a könyv ára – vaskosságához és jelentőségéhez képest – meglehetősen szerény, aligha lehet kételkedni abban, hogy nem csak a Rebakucs széles táboraának körében lesz nagy keletje.

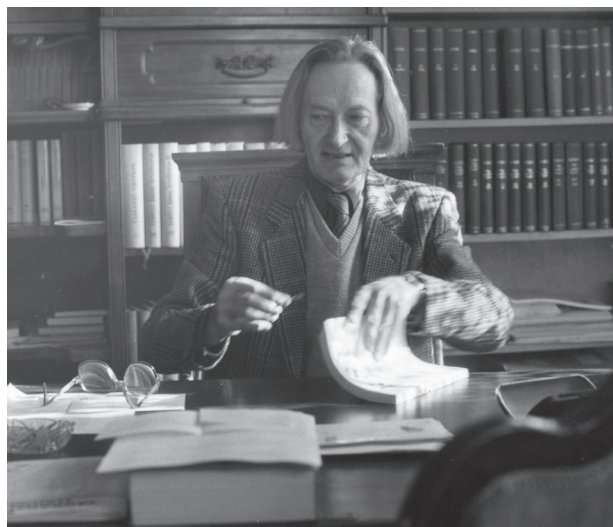
Összességében tehát túlzás nélkül állapítható meg, hogy 2021 késő nyarán az 1960–1980-as évek reneszánsz- és barokkutatásáról rendkívül érdekes interjúkötettel gazdagodtunk – egyfelől szakmai szempontból több diszciplína számára, másfelől a historiográfiai és tudománypolitikai kutatások szempontjából, harmadrészt kora újkorosok és XX. századosok részére egyaránt. Ráadásul a kiadvány önmagában is igen élvezetes olvasmány, egy-egy interjú egyenesen magával ragadja az embert, alig lehet őket letenni, mások pedig a nyilatkozók pályájáról és személyiségéről kínálnak érdekes képet. Így őszintén remélhető, hogy a kötet tanulságos kiadvány lesz az említett tudományágak újabb generációi számára is, hiszen teljességgel egyet lehet érteni a fülszöveggel, amely szerint e mű a múltról beszél, de a mának is szól.

ÁLTALÁNOS TANULSÁGOK – KLANICZAY TIBOR ÖRÖKSÉGÉRŐL

Végül érdemes Klaniczay Tibor munkássága és öröksége kapcsán néhány fontos tanulságot levonni, annál is inkább, mert ezt az interjúban megszólalók is gyakran megteszik. A kötet vitathatatlanul bizonyítja, hogy még a sok tekintetben bezárt kultúrájú Kádár-korban is lehetett/volt európai színvonalú magyar bölcsészettudomány, reneszánsz- és barokkutatás. Másként fogalmazva: még ebben az időszakban is meggyőzhető volt a politika és tudománypolitika az európai szintű magas tudomány elfogadásáról, ha olyan kiemelkedő formátumú vezetője volt, mint Klaniczay Tibor. Aki ráadásul megmutatta, hogy vezetőként és akadémikusként is milyen fontos, hogy földön járó tudósok és igazi közösségi emberek tudjunk maradni...

Mindezek ismeretében nagyon jó volna, ha Klaniczay Tibor világából és törekvéseiből a fentiekben bemutatott legfőbb értékeket legalább részben tovább tudnánk vinni. Azaz egyrészt a jövőben is meg tudnánk közelíteni a multi- és interdiszciplinaritás terén azt az egységes fellépést, amelyet Klaniczay és köre egykoron képviselt, s amit ma már természetesen várunk el nagyobb projektektől – beleértve a különböző műhelyekben tevékenykedő kutatócsoportok szoros együttműködését. Másrészt milyen jó volna, ha a régi magyar irodalomtudomány nemzetközi jelenléte annyira erős lenne az elkövetkező évtizedekben is, mint az 1970–1990-es években volt, hiszen az interjúalanyok többsége szerint azóta jelentősebb visszaesés tapasztalható. Harmadrészt sokan

örülnénk, ha legalább harmadannyi diákot sikerülne a Klaniczay által olyannyira kedvelt diszciplínák szakmai utánpótlására a jövőben is megnyerni, mint az fél évszázada történt. Végül a könyv segítségével sokat lehet tanulni Klaniczaytól nyitottságban, gálánsságban és vezetői korrektségben, miként budapesti és szegedi egykori professzortársaitól a tanári témavezetések vagy a lektorálási elhivatottság kapcsán is.

Intézet, 1987.

Mindezek után joggal merül fel a kérdés, hogy Klaniczay 1992. évi halálával valóban „vége lett mindennek”, mint több interjúalany fájdalmasan visszaemlékezve kisebb-nagyobb mértékben véli, azaz tényleg hanyatlik azóta a reneszánsz és barokk korszak kutatása. Az újabb generáció képviselőjeként úgy érzem, ez túlzásnak tartható, noha az interjúk szereplői a Rebakucs fénykorára visszatekintve részben joggal érezhetnek ekként. A Klaniczay által oly gyakran inspirált rokon tudományok, a történetírás és művészettörténet területén ráadásul a hanyatlás véleményem szerint egyáltalán nem igaz.

Amennyiben a Klaniczay-jelenség fent elemzett legfőbb szempontjait nézzük, az elmúlt negyedszázadban a kora újkort kutató magyar történészek nemzetközi jelenléte kifejezetten erősödött, azaz sokkal intenzívebb, mint az 1989. évi rendszerváltás előtt volt. Elég, ha csak a szakma új angol folyóiratára (a *Hungarian Historical Reviewra*), valamint angol, német, francia és olasz monográfiákra, sőt könyvsorozatokra gondolunk, amelyek egyikében jelen sorok írójának is megjelenhetett egy olyan angol monográfiája (*Hungary between Two Empires 1526–1711*. Indiana University Press, Bloomington, 2021), amely Klaniczay és iskolája számos kulturális és irodalomtörténeti felfedezését hasznosította és összegezte. Am ugyanez igaz például a Zrínyi-kutatócsoportokra is, melyek területén a korábban sajnos nem

ritka horvát–magyar „szembenállás” helyett szoros együttműködésről, sőt a nemzetközi színpadra történő kilépésről beszélhetünk – elegendő a Zrínyiekről szóló német, horvát és magyar tanulmánykötetre gondolni, mégpedig Klaniczay egykori munkatársainak és tanítványainak szerkesztésében. Erre Zrínyi elhivatott kutatójaként a Mester is bizonyosan nagyon büszke lenne! Sőt, összességében manapság sokkal könnyebb Nyugaton publikálni, mint harminc esztendővel ezelőtt, bár elitkiadókhöz bejutni és rendszeresen jelen lenni nem egyszerű feladat, hiszen a nemzetközi történetírásban is túlkínálat és tömegtermelés van, ha szabad e kifejezéseket használni.

Az interdiszciplinaritás területén is vannak igen pozitív fejlemények, főleg a Bölcsészettudományi Kutatóközpont kereteiben és különféle kutatócsoportok (pl. A mecénás Nádasdy Ferenc, a család- és gazdaságtörténet vagy a Szent Korona- és Esterházy Pál-kutatás) formájában, noha e téren még valóban lehetne erősödni. Emellett a történész szakma társadalmi hasznosulása sem nevezhető jelentéktelennek (elegendő az elmúlt negyedszázad tudományos ismeretterjesztő sorozataira, sőt néhány dokumentumfilmre is gondolni), bár mindez kétségkívül másként működik, mint Klaniczay fénykorában, amikor egyes könyvek sok tízezres példányban láthattak állami támogatással napvilágot. Ugyanakkor nagy tanáregyéniségekből és Klaniczayhoz hasonló vezető hálózatépítő személyiségekből – úgy tűnik – valóban kevesebb akad, bár ezt teljesen objektívan nehéz megítélni.

Mi szolgálhat a magunk mentségére a sokak által emlegetett „visszaesésben”, mint ezt ugyancsak több szereplő megfogalmazza? Elsősorban az, hogy Klaniczay Tibor 1992. májusi halála óta a világ és a tudomány, a társadalom és a tudomány, a politika és a tudomány kapcsolata igen nagyot változott, mégpedig több területen. Ezeket ugyancsak érdemes röviden számba venni.

A korábbi egyközpontúság és szoros együttműködés helyére, főként a projekttrendszer új világában többcentrumúság és atomizálódás lépett. 1989 után számos új egyetem, intézet és kutatóműhely alakult, s mindenkinek gyorsan és sokat kell teljesítenie felsőbb hatóságai és intézményfenntartói elvárására. Mindezek következtében a műhelyek közötti összefogás és együttműködés ritkán erős, noha keretegyezmények formájában és vezető tudósoknak hála azért vannak ilyen törekvések és pozitív példák is mind akadémia kutatóhelyek, mind egyetemek, mind más műhelyek között. Nagyon egyet lehet érteni azonban a kötet egyik megszólalójával, hogy „ezeknek a központoknak jobban együtt kellene dolgozni” (408. old.). Sőt, saját kutatói tapasztalatomból is kijelenthetem, hogy a legkiemelkedőbb projektek akár egy évtizedre vagy még annál is hosszabbra nyúlhatnak, mint egykor Klaniczayék idejében is, a hároméveseknek csekélyebb az értelmük, miként

ezt a hazai és nyugati világ példái gyakran jelzik. Elmélyült alapkutatáshoz ugyanis a modern világban is idő és pénz szükséges, továbbá megfelelő szakmai utánpótlás és nyugodt tudományos környezet, ami sem az egyetemeken, sem a kutatóintézetekben nem mindig volt jellemző az elmúlt időszakokban. E téren a rendszerváltás nem csak jót hozott...

Hasonló nehézséget jelent, hogy nemzetközi és hazai szinten is sokkal több a kiadvány, mint Klaniczay korában, így az egyes szakmák eredményei nehezebben követhetők, illetve szerezhetőek be, mint harminc-negyven évvel ezelőtt. A túlpublikálás is összefügg a projekttrendszerrel és a doktori képzések szisztémájával. Mindeközben ugyanakkor nemzetközi szinten is eladható, átfogó jellegű vagy kiemelkedő szakmonográfiából sajnos kevés akad, különösen, hogy a nyugati tudományosság és kiadók érdeklődésének szintjét minden számunkra fontosnak tűnő résztéma nem éri el.

A legnagyobb változást mégis talán az jelenti, hogy országosan sokkal kevesebb a hallgató a bölcsészkarokon, mint néhány évtizede: 150–200 fős évfolyamok már nincsenek sem történelem, sem magyar szakokon, a doktori képzésekre pedig ritka a nagy túljelentkezés. Miként az egyik nyilatkozó szomorúan állapítja meg: „a tanítványaimnak már nincsenek tanítványai” (273. old.), sőt, az országos történelemversenyek első tíz helyezettjéből alig néhány megy történelemszakra. Ám amennyire tudom, ez a magyar szakkal sincsen másként. Innen eredhet valójában a részleges hanyatlás. Így érthető, hogy a régi korszakok kutatása – ami komoly nyelvi és paleográfiai felkészültséget és alapos kutatói tapasztalatot igényel – sokkal kevésbé vonzó, mint a modern koroké. Felgyorsult világunkban tehát gyors karrier nem kínálkozik a fiatalok számára, akiknek érdeklődését az elanyagiasult világ és a modern technika is jelentősen átformálta, s nem mindig pozitív irányba. Ennek ellenére tehetségek persze továbbra is vannak, csak kiszűrésük és megnyerésük a KSI által kínált „világhírre” sokkal nehezebb, mint harminc-negyven évvel ezelőtt volt.

Mindehhez az egyetemi oktatás színvonalának általános visszaesése is alapvetően hozzájárul, miként ezt egyetemi kollégáimtól szinte naponta hallom. Hasonló igaz a hungarológia szerepének tetemes megváltozására. Végül köztudott, hogy az elmúlt években jelentősen csökkent a Klaniczay által megtestesített és annyira szeretett Magyar Tudományos Akadémia szerepe (mely változásnak Ő biztosan nagyon nem örülne), valamint általában az egyetemek, a tudomány és a kultúra jelentősége a politika számára. Ennek hosszú távú negatív hatásai jelenleg még felbecsülhetetlenek.

Mindezek ellenére sem vélem úgy, hogy Klaniczay Tibor világa és hagyatéka nyomtalanul eltűnt volna a nagy hanyatlásban. „A szellemiség még most is létezik” – mint egy interjúalany is mondta (98. old.) –, a reneszánsz reneszánsza tehát az unokákban, déd- és

ükunokákban is tovább él. Így véleményem szerint egyáltalán nem kell múlt időben gondolkodni Klaniczay Tiborról és örökségéről, vagy a reneszánsz és barokk világ interdiszciplináris kutatásáról. Sőt, ténylegesen rajtunk múlik, hogy egy díj és teremelés mellett Klaniczay öröksége és tisztelete med-

dig és hogyan él érdemben tovább, illetve miként adjuk-adhatjuk ezt a szellemiséget legalább részben át. Mivel az elvetett mag még mindig hajt, nem lehet más feladatunk, mint hogy a jövőben is szorosan összefogva, közösen gondozzuk az új csemetéket a hazai és a nemzetközi porondon egyaránt! □

RENEZÁNSZKUTATÁS ÉS MANIERISTA KUTATÁS

KISS FARKAS GÁBOR

Közel harminc évvel ezelőtt hunyt el Klaniczay Tibor (1923–1992), a II. világháború utáni magyar irodalomtörténet meghatározó alakja, a reneszánsz korának európai, sőt világszinten is számontartott, jelentős kutatója. Akár ez is indokolhatná ezt a vaskos kötetet, amely Ács Pál és Székely Júlia ötlete nyomán, az ő szerkesztésükben jelent meg. A tudománytörténet fontos, mindig elhanyagolt területe a bölcsészeti kutatásnak, ami szükségessé tenné, hogy előbb-utóbb felmérjük, Klaniczay Tibor milyen szellemi háttérből érkezett, egyetemi tanulmányai során milyen irodalomtörténeti és filozófiai irányzatok hatottak rá a legjobban, a kor óriási társadalmi-politikai változásai hogyan változtatták meg szellemi preferenciáit, és mivel járult hozzá a reneszánsz irodalomtörténet magyarországi alakulásához. A jelen könyv elolvasása után azonban az olvasó benyomása egyáltalán nem az, hogy ez a kötet objektív módon próbálná megtalálni Klaniczay Tibor tudománytörténeti helyét a XX. század második felének magyar eszmetörténetében. Nem hoz létre új narratívát a század első felében hódító szellemtörténet folytatási lehetőségeiről, a Horváth János örökségével való elszámolásról, a II. világháború utáni irodalomtörténeti pályafutások néhol lelkesen vállalt, gyakrabban azonban utólag kényszeredettnek tűnő politikai és ideológiai irányváltásairól. Sokkal személyesebb lett ez a kötet, mint azt a szakirodalmi kiadványoktól megszoktuk. Nem Klaniczay emlékének dedikált *Festschriftet* készítettek a szerkesztők, és nem is ismeretlen forrásokat és tudománytörténeti tanulmányokat publikáltak, hanem 37 interjúban örökítették meg azt, hogy mit jelentett a vele dolgozó, akkor még fiatalnak számító kortársak számára Klaniczay Tibor munkamódszere, az interdiszciplináris látásmód és az 1970-es, 1980-as években bölcsész területen még szokatlan csapatmunka.

Tudományos életpályát nemigen szokás interjúoroztatban bemutatni, inkább a nagy, kanonizált költői teljesítmények alkotóinak emlékét idézi meg az utókor ily módon. Végeredményként egy élőképsorozatot kapunk, valami olyasmit, amit még a kinematográf megjelenése előtt zoopraxisszkópnak hívtak – ahol

több állókép követi egymást, és a forgásuk nyomán kel életre a főszereplő. Klaniczayról a kötet sokszólamúsága miatt meglepő koherenciával bontakozik ki egy kutatási céljait konzekvensen és nagy eltökéltséggel megvalósító tudós képe, akiből nem hiányzik a pragmatizmus és a váratlanul felmerülő problémák megoldásának készsége sem. A megszólalók a könyv számos pontján idéznek fel régi, már elcsendesedett vagy még élő konfliktusokat és sérelmeket. A szerkesztőket dicséret illeti, amiért megőrizték ezt a polifonikusságot: az egymást bíráló megjegyzéseket nem szűrték ki, nem egyengették el, és a történeletről szóló, egymásnak ellentmondó beszámolókat nem próbálták összeegyeztetni. Az ellentmondások szakmai konfliktusok tovább éléséről árulkodnak, de legalább ilyen árulkodó, hogy Klaniczayt a kötet minden megszólalója egyöntetűen önmagával azonos személyiségként írja le, és ez teremti meg a valóság és hitelesség benyomását az olvasóban.

A két szerkesztő és Klaniczay Tibor egykori munkatársai közt lezajló dialógusok öt nagyobb fejezetet alkotnak. A „belső kör” Klaniczay Tibor munkahelye, a Magyar Tudományos Akadémia Irodalomtörténeti Intézete, azon belül is elsősorban a Reneszánsz-barokk Kutatócsoport, közismert rövidítésével a Rebakucs. Az itt megszólalók ma már a szakma elismert tekintélyei, azonban Klaniczay életében még csak kezdő vagy épp éretté váló kutatók voltak. Klaniczay tanítványainak tekinthetik magukat, még ha az intézetben ténylegesen nem működött is iskolai, doktori jellegű képzés. Minden bizonnyal ők élték meg leginkább azt a forradalmi váltást, amit Klaniczay munkastílusa, a csapatmunkára építkezés, a projektrendszerű gondolkodás és az interdiszciplináris szemléletmód jelentett a hatvanas–hetvenes évek más irodalomtörténeti műhelyeihez (elsősorban az egyetemekhez) képest, ahol még a szigorúan diszciplináris alapú, egyéni teljesítményt honoráló kutatási módszer divott. A második nagyobb csoport a „szegedi körként” definiálhat kutató, akik a Szegedi Tudományegyetemen folyó, jelentősen eltérő fókuszú, elsősorban a radikális reformáció, a vallási és filozófiai heterodoxia

magyarországi és közép-európai képviselői körül folyó kutatásokat képviselik. A Rebakucs-csoport és a szegediek szembesítéséből jól kitűnik, hogy bár Klaniczay maga is figyelemmel kísérte a radikális reformációval, illetve ennek könyvtörténeti, olvasástörténeti vetületével kapcsolatos eredményeket, és a kutatások folytatását nagymértékben támogatta, ő maga elsősorban a centrális témák (Balassi, Rimay, Zrínyi, vagy akár az akadémiai mozgalom) kutatója maradt. *A kör sugarai* fejezetben következnek azok a munkatársak, barátok, akik nem az MTA Intézeté-

ÁCS PÁL – SZÉKELY JÚLIA: A RENESZÁNSZ RENESZÁNSZA

Beszélgetések Klaniczay Tiborról és a reneszánszkutatásról

Klaniczay Gábor:

Otthon a múltban – Itthon és külföldön

A KÖR BELSEJE

JANKOVICS JÓZSEF:

Barátként bántak velünk

KÓSZEGHY PÉTER:

Rengeteg csápja volt

PETNEKI ÁRON:

Nem a mutatóujját használta

munkavégzésre

SÁNTHA TERÉZ:

A céklasalátától a lábjegyzetig

PAJORIN KLÁRA:

Élveztem, hogy szabad kezet kaptam

NÉMETH S. KATALIN:

A kapcsolatait nem tartotta fenn saját magának

SZÖRÉNYI LÁSZLÓ:

Énekeltünk és csaszuskákat írtunk

ben dolgoztak, de szoros munkakapcsolatban álltak vele. Itt egymás mellett szerepelnek olyan kollégák (mint Horváth Iván és Szentmártoni Szabó Géza), akik 1990 előtt ugyanúgy a „belső kör” tagjai voltak, és olyanok is, akik távolabbról működtek együtt Klaniczayval.

Ezt a részt követik a külföldi kutatók és azok, akik Klaniczay külföldi kapcsolatait segítették elő. A halála óta eltelt harminc év miatt már nem volt lehetőség megszólaltatni olyan kortársait, mint Cesare Vasoli (1924–2013), André Stegmann (1917–2006) vagy August Buck (1911–1998), de a beszélgetések során fény derül e kapcsolatok elmélyültségére is. A kötetet a társtudományok képviselőinek beszélgetése zárja. Megszólalnak történészek, mint Fodor Pál, Gecsényi Lajos vagy Péter Katalin, művésztörténészek, mint Kovács András, Marosi Ernő és Mikó Árpád és középkorászként Vizkelety András. Ez talán az egyik legtanulságosabb fejezet annak, aki a hatvanas–hetvenes évek magyar tudományos-

ságának belső mechanizmusaira, finanszírozásának mikéntjére, a tudományágak korabeli, a jelenleginél minden bizonnyal sokkal szigorúbb elválasztására kíváncsi. A Klaniczay halála óta eltelt mintegy harminc év miatt igazi kortársakat, az egyetlen – a még mindig aktívan kutató – Keserű Bálint kivételével nem lehetett megszólaltatni, pedig minden bizonnyal izgalmas és teljesen eltérő perspektívát nyújtanának Klaniczay pályafutásának korábbi, a hetvenes éveket megelőző szakaszáról. Erről az időszakról csak az Ács Pál és Székely Júlia által jegyzett szakszerű

BENE SÁNDOR:

A stílusukban volt valamilyen elegancia

BÍRÓ FERENC:

A nagy hadvezér típusa volt

A SZEGEDI KÖR

KESERŰ BÁLINT:

A szobánkba mindig be lehet jönni

BALÁZS MIHÁLY – KESERŰ GIZELLA:

Egymást képeztük

ÖTVÖS PÉTER:

Kinyúlt a fejek fölött és intett nekem

MONOK ISTVÁN:

Ebbe nőttünk bele

HERNER JÁNOS:

Sodrása volt

SZILASI LÁSZLÓ:

A hosszú fehér hajúak

A KÖR SUGARAI

HORVÁTH IVÁN:

Mindig vitatkozni akartam

SZENTMÁRTONI SZABÓ GÉZA:

Szerettem ötletelni

általános bevezető és Klaniczay Gábor személyes, családi emlékezései tanúskodnak.

Interjúik előtt a megszólalók nem ismerték egymás válaszait, és a két szerkesztő csak ritkán reflektált egymásnak ellentmondó véleményeikre. Emiatt nem egyszerűen szubjektív vélemények sorozata a kötet, hanem magán hordozza egy antropológiai igazságesszmény jellegzetességeit: a megszólalók párhuzamos szólamokként mondják el emlékeiket a korszakról, szubjektumok közti jelentéshálót hozva létre egy olyan közegben, ahol az objektív igazság megragadására nincs lehetőség. Talán nem túlzás, ha e módszertanra nem egyszerűen az *oral history* elnevezést használjuk, hanem egyenesen *thick description*-nek nevezzük a geertzi értelemben. Az egyéni értelmezés minden esetben a múlt személyes tapasztalatának elmeséléséhez kapcsolódik, és a végeredményről nyugodtan elmondhatjuk, hogy létrehozta azt a fajta *mélange of descriptorst*, a leírók elkeveredését, amely a sűrű leírás kritériuma, és amelyből

az olvasóban az objektív igazság képzete helyett egy egységes öszkép marad meg.

Ebből az egységessé váló jelentéshálóból csak egy-két központi témát emelek ki. Többben (Horváth Iván, Marosi Ernő) említik távolságtartással a manierizmus kutatások korabeli és mai relevanciáját, amelynek Klaniczay kétségtelenül nagy fontosságot tulajdonított – ez volt az első Rebakucs-konferencia (1970) témája, és a manierizmusról írta kismonográfiáját, amely nemzetközi porondon is ismertté tette a nevét.¹ A manierizmus kutatásokra tett pozitív és

JANKOVITS LÁSZLÓ:

Ránk bízták, hogyan jussunk el
valahonnan valahova

RITOÓKNÉ SZALAY ÁGNES:

Klaniczay Tibor és
a Janus Pannonius-szövegkiadás

VIRÁGH LÁSZLÓ:

Mint páratlan hatyú

HAUSNER GÁBOR:

Kezdtük a magunk útját járni

VOIGT VILMOS:

A dolgok ott vannak az orrunk előtt

BITSKEY ISTVÁN:

Mi, fiatalok, alig tudtuk követni

NEMZETKÖZI KÖRÖK

AMEDEO DI FRANCESCO:

Az ismeretlen dolgokat szeretem

ARMANDO NUZZO:

Nem akartam archaizálni Balassit

SÁRKÓZY PÉTER:

Életem egyik fő jutalma volt, hogy barátja
lehettem

KARAFIÁTH JUDIT:

Tudományos titkárra nem volt szükség

negatív megjegyzésekből is látszik, hogy Klaniczay irányító szerepe szándéktalanul is mennyire meghatározó volt, és innen érthetjük meg, hogy a stílustörténeti, stíluskritikai értelmezésnek Magyarországon miért lehetett a nyolcvanas–kilencvenes évek európai gyakorlatánál sokkal nagyobb szerepe (különösen például Kovács Sándor Iván munkásságában). Bár a kötet nem tér ki rá, a stílustörténeti korszakok meghatározó szerepe Klaniczay irodalomszemléletében még a harmincas–negyvenes évek Eötvös kollégiumi, szellemtörténeti irányultságú iskolázottságának eredménye. Együttal a stílustörténet egy olyan alternatívát nyújtott a periodizációhoz, amely révén el lehetett kerülni, hogy az irodalomtörténet teljesen marxista, társadalomtörténeti alapon álljon. Horváth Iván szavaiból az is kiderül, hogy a magyarországi strukturalizmus hetvenes évekbeli kezdetei részben erre a szövetségűen nehezen definiálható, próteuszi stílustörténeti közelítésre (hiszen ki mondhatná meg, pontosan melyik mondat vagy kifejezés manieris-

ta, és melyik barokk?) születtek reakcióként. Emiatt lehettek népszerűek a hetvenes években induló ifjabb generáció körében az olyan irányok, amelyek elutasítják a mimetikus irodalomfelfogást, és az irodalmi ábrázolásmódokat végső soron mindig a realizmus-hoz viszonyító kategóriarendszereket.

Szintén izgalmas kérdés a pragmatizmus és a rendszerrel való együttműködés problémája. A rendszerváltás után felnőtt nemzedék számára meglepő, mennyire ellentmond a szocializmus gazdasági és politikai „fénykoráról” szóló sematikus elképzelé-

TRUONG ĐĂNG DUNG:

A szeretet közepén

ÉRINTŐ KÖRÖK

GALAVICS GÉZA:

Figyelmet kapni egy másik
tudományágban

MAROSI ERNŐ:

A dolognak van egy másik oldala is

MIKÓ ÁRPÁD:

Legenda volt, hogy van egy Klaniczay

KOVÁCS ANDRÁS:

Egy historiográfiai nonszensz

FODOR PÁL:

Fogadatlanul, de mégis az „unokája”
lettem

GECSÉNYI LAJOS:

A gazdaságtörténet felől is el lehetett
jutni az irodalomtörténethez

VIZKELETY ANDRÁS:

A magyar középkorászati nem állt még
nemzetközi szinten

PÉTER KATALIN:

Vastaps

seknek a folyamatosan felbukkanó vegytiszta szkepszis a fennálló rendszerrel szemben. Gecsényi Lajos szerint Szakály Ferenc már 1966-ban kerek percc megmondta neki, hogy a munkásmozgalom történetének „nincs értelme” (543. old.). Még meglepőbb az a történet, amelyet Klaniczay Gábor mesél el, miszerint az 1940-es évek végén Klaniczay Tibor, amikor azt várta, hogy hamarosan egy múzeumokat sújtó minisztériumi határozat készül, üvegtáblákat készíttetett a felirattal: „Legyen a múzeum a nép otthona! – Lenin.” Ezt kirakatta több példányban, és így sikerült elkerülni a felülről jövő csapást. Másrészt a rendszer mindenhatóságába vetett hit is felbukkan – például Péter Katalin szavaiban, aki nehezen tudja elképzelni, hogy bizonyos politikailag kényes helyzeteket „felsőbb helyeken” való közbenjárás nélkül meg lehetett volna oldani.

Kérdés, hogy segít-e az interjúorozat megérteni a kötetben sokszor emlegetett „Klaniczay-jelenséget”, a kortársak szerint őt körülölelő aurát. A benyomást

az elképesztő munkamórálról és szervezői energiáról minden bizonnyal segít életre kelteni, de a munkásságát az irodalomtörténet-írás történetében nem feltétlenül segít elhelyezni – nem is ez a kötet célja. Ha készülné a jövőben ilyen feldolgozás, anekdotái és a kollégák narratíváiból kibontakozó csoporttudatosság révén ez a kötet inkább forrásanyagot tudna nyújtani hozzá.

Jól kivehető a kötetből, hogy az Irodalomtörténeti (később -tudományi) Intézet története a belső megszólalók szerint is három korszakra osztható. Az ötvenes–hatvanas évek hőskoráról, a *Magyar irodalom története* (a *Spenót*) szerkesztéséről, a *Régi Magyar Költők Tára* XVII. századi sorozatának anyaggyűjtéséről és más, rendkívül extenzív forráskutatással járó munkálatokról az interjúalanyok nem sokat beszélnek. A hetvenes–kilencvenes évek ehhez a korai, „tervgazdasági” szemléletűnek nevezhető időszakhoz képest már jelentős változást hoztak: eljött a politikai ideológiától való függetlenedés ideje, és a nagy alkotók életművének feltárása, a kanonizált szerzők kritikai kiadásának megjelentetése mellett már interdiszciplináris témák és specializáltabb kutatási területek is sorra kerülhettek. A korszak másik meghatározó új jellemzője, hogy lehetővé váltak a kapcsolatok a külfölddel és a nyugati tudományossággal, amikor Klaniczay fáradhatatlanul ismételte a kollégái előtt, hogy „aki nem megy külföldre, az buta marad”. A harmadik korszak Klaniczay halálával, 1992-vel kezdődött, amelyet az irodalomtörténet interjúalanyok egyöntetűen töréspontnak értékelnek. Több interjúalany érezhető nosztalgiával mondja el, hogy ezután már semmi sem volt olyan, mint korábban; nemcsak egy vezetőt, hanem magát az emberi és szakmai mércét veszítették el.

Ennek a nosztalgikus megközelítésnek köszönhető a kötet címe is: *A reneszánsz reneszánsza*. Klaniczay rengeteget tett azért, hogy a régi magyar irodalom kutatása a kommunista hatalomátvétel után is folytatódhasson. Lukács György 1949-ben azt tűzte ki célul, hogy az irodalomtörténet elsősorban a XVIII–XX. század magyar irodalmával foglalkozzon, mert a korábbi korszakok nem elevenek, nincs „évezredes folytonossága és máig kiható ereje, mint az angol vagy francia irodalomnak”, ráadásul a régi magyar társadalomtörténet nem ismert eléggé az irodalmi művek marxista értelmezéséhez.² Lukács nyomán megkérdőjeleződött, hogy középiskolákban szükséges-e egyáltalán a régebbi magyar szerzők oktatása, hiszen a Kazinczy és Toldy óta érvényes nemzeti irodalomtörténeti kánon arisztokrata (Balassi, Zrínyi), klerikális (*Halotti beszéd*, kódexirodalom, Pázmány) és jelentős részben vallásos is volt. Klaniczay szervezte meg 1949-ben azt a vitaülést,³ amely azt volt hivatott bizonyítani, hogy a régi magyar irodalommal is foglalkozni kell. Többek között azzal érvelt – még Horváth Jánost is több ponton szűklátókörűséggel vádolva –, hogy ha a marxista kutatás nem, a klerikális reakció foglalkozik majd a témával. Néhány

kiválasztott téma, a folklór, a „régí antiklerikális irodalom”, a magyarországi huszitizmus vagy a kuruc költészet lehetett csak mentsvára a magyar irodalmi régiséggel való foglalkozásnak. A „magyar provincializmus glorifikálása”, a lukácsi vád a magyar irodalomtörténettel szemben egészen a hetvenes évek kezdetéig vissza-visszatért.⁴ Tulajdonképp innen, a „jelenségek megmentése” gesztusától, a teljes megsemmisülés elleni védekező pozícióból sikerült Klaniczaynak 1957-re megszerveznie az irodalomtörténeti intézetet azzal a céllal, hogy megszülethessen az új magyar irodalomtörténet, és aztán a *Spenót*, a fő feladat teljesítése után e körül az intézet körül jött létre a hetvenes évekre a nemzetközi horizontú reneszánszkutatás. Ebben az értelemben tehát valóban reneszánszról, sőt minden korábbinak a meghaladásáról van szó, hiszen nemzetközileg elismert magyar reneszánszkutatás korábban nem létezett. Másrésztől, ha csak a megjelent cikkek, tanulmánykötetek, monográfiák számát nézzük, egyértelműen túlzónak tűnik az az álláspont, amely a fénykort az 1970–1990 közti húsz évre tenné. Az 1990 óta eltelt 31 évben sokkal több folyóiratban, sokkal több kutató publikál új eredményeket; a hazai kutatásokba sokkal nagyobb súllyal kapcsolódnak be határon túli kutatók, és a műhelyek száma is nagymértékben megnövekedett, elsősorban az 1990-es évek egyetemi fellendülésének köszönhetően. A doktori képzésekben a rendszer minden hibája ellenére is sokkal nagyobb számú és terjedelmű dolgozat születik. Összességében sokkal szerteágazóbbak, részletgazdagabbak a mai kutatások, mint a kései Kádár-korszakban voltak. De talán épp emiatt van igaza a kötet címének: ha a reneszánsz-analógiát továbbgondoljuk, arra juthatunk, hogy a jelen reneszánszkutatása a – természetesen rendkívül nehezen definiálható – manierizmus korát éli, amikor már az objektív perspektíva, a szigorúan átgondolt arányok mellett (vagy helyett) az apró részletekben való elmerülés, az egyéni *maniera* kialakítása, a megszólalás mikéntjének reflexiója is legalább olyan fontos vetülete az irodalomtörténeti *ars*nak. Ha ez így van, akkor Klaniczaynak – mint a manierizmus nagy kutatójának és kedvelőjének – minden bizonnyal nem lennének ellenére a mai kutatások. □

1 ■ Tibor Klaniczay: *La crisi del Rinascimento e il manierismo*. Bulzoni, Roma, 1973.; magyarul: *A manierizmus*. Gondolat, Bp., 1975.

2 ■ Lukács György: *Elnöki székfoglaló beszéd. Irodalomtörténet*, 37 (1949), 1–28. old., itt 27. old. Lásd Scheibner Tamás: *A magyar irodalomtudomány szovjetizálása. A szocialista realista kritika és intézményei 1945–53*. Ráció, Bp., 2014. 245. old.

3 ■ Klaniczay Tibor: *A régi magyar irodalom átértékelésének kérdése. Irodalomtörténet*, 38 (1950), 60–75. old.

4 ■ Ebből a szempontból tanulságos olvasmány az MTA Irodalomtudományi Intézet másik igazgatóhelyettesének, Szabolcsi Miklósnak 1969-ben írt hosszú levele Lukács György-höz, amelyben megpróbálja rábeszélni az idős mestert, hogy legyen tekintettel az Irodalomtudományi Intézetre, és ne a *Kritikában*, az Intézet folyóiratában nevezze provinciálisnak a magyar irodalomtörténetet: http://real-ms.mtak.hu/20848/1/Lukacs_lev_40_1336_Szabolcsi_Miklos_1.pdf.